

Daarna is het anker los. In brede streken en in een in ieder geval mij zeer vermoeiende be-
toogtrant worden in de daarop volgende hoofdstukken themata aangesneden die inderdaad van
alles met de inhoud van de teksten te maken hebben, maar ook alle gelegenheid geven tot over
elkaar heen buitelandse beschouwingen. Het gaat te ver om die betogen op de voet te volgen en
daarbij aan te geven waar de spaanders vallen: een grove borstel maalt nu eenmaal niet om
details. Het zijn belangrijke onderwerpen die worden aangeraakt: Eten om te vergeten, Aange-
klede paradijzen, De verbeelding op reis, Ketterse buitensporigheden, Leren om te overleven,
en, tenslotte, Dromen van Cognac: het einde.

Het is dus niet niks dat wordt gepresenteerd en er staan veel wetenswaardigheden in dit boek.
Er is echter vrijwel geen betoog dat wordt afgemaakt, telkens buitelt de ene inval over de
andere. De op zichzelf lofwaardige gerichtheid op een groot publiek heeft eens te meer geleid
tot het ontbreken van een adequaat notenapparaat, wat in mijn ogen onvoldoende door de
verantwoording en de literatuurlijst wordt ondervangen. Kennelijk wordt deze presentatie-
wijze door meniggen hogelijk gewaardeerd, want ook dit boek van Pleij is in de pers onmis-
kenbaar gunstig ontvangen.

Hier en daar ontbreekt wel het een en ander aan de basis van wat het kritisch apparaat zou
hebben moeten zijn. Het komt mij laakbaar voor dat er niet wordt verwezen naar publicaties
van bijvoorbeeld D. E. H. de Boer naar aanleiding van opmerkingen over [pestepidemieën,
Bernard McGinn over Antichrist (volgens het register merkwaardigerwijs ontbrekend in de
stortvloed van verschijnselen) en Eindtijdverwachtingen, Malcolm Lambert over ketterijen
(wèl wordt in dit verband uiteraard het maar al te zeer overschatte werk van Theun de Vries
genoemd), of Helene Nolthenius over Franciscus van Assisi (wiens voorbeeldig leven en de
invloed daarvan *n'en déplaise* allerlei opmerkingen over franciscanen en hun millenniaristische
aspiraties overigens *überhaupt* mankeert), om me te beperken tot een paar wel erg opvallende
leemten. Uiteraard ben ik me ervan bewust met zo'n opmerking op glad ijs te staan, immers,
toen Jan Romein eens Huizinga had verweten geen blijk te hebben gegeven van enige kennis
van het werk van Weber, riposteerde Huizinga dat zijn lectuur uit louter lacunes bestond. Pleij
kan met recht beweren dat er al zoveel in de lijst staat. Ik wil dan ook geenszins suggereren dat
Pleij te weinig tot zich neemt, integendeel: hij zou best wat minder kunnen consumeren, maar
dan tegelijkertijd meer kunnen verteren en internaliseren.

Kortom, dit boek van Pleij is geen wetenschappelijk werk maar een gretig uitgestald leesboek
dat ongetwijfeld zijn weg naar het geïntendeerde publiek al heeft gevonden. 'Het leest als een
roman' of 'Je moet het lezen als een roman' wordt mij meer dan eens verzekerd, maar zelfs
daarmee kan ik mij niet verenigen. Deze medievist-historicus kan slechts verzuchten dat hem
evenwichtig opgebouwde verhandelingen meer behagen.

Jan van Herwaarden

M. Schilder, ed., *Amsterdamse kloosters in de Middeleeuwen* (Amsterdam: Vossiuspers AUP,
1997, 200 blz., f29,50, ISBN 90 5629 031 2).

Vanaf 1896 publiceerde B. de Bont in de *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom
Haarlem* over 'De voormalige Amsterdamsche vrouwenkloosters' en in heel wat bijdragen in
de ter bespreking voorliggende bundel duikt De Bont op als de man die nog net voor de sloop
of voor de verdwijning een gebouw beschreef, een object verwierf. In 1941 publiceerde mej. I.
H. van Eeghen haar dissertatie over *Vrouwenkloosters en begijnhof in Amsterdam van de veer-*

tiende tot het eind der zestiende eeuw, zoals de inleiding bij dit boek over vrijwel hetzelfde onderwerp opmerkt, nog steeds het standaardwerk op dit terrein. En aangezien er te Amsterdam maar weinig mannenkloosters waren, is er een sterke overlap tussen mej. Van Eeghens werk en het thema van deze bundel, die niet alleen voortdurend naar haar verwijst maar die bovendien aan haar is opgedragen..

Amsterdamse kloosters verscheen bij een tentoonstelling die in de kapel van het voormalige Agnietenklooster werd gehouden, de Agnietenkapel waar nu het Universiteitsmuseum van de Universiteit van Amsterdam gevestigd is. Aanleiding was de herdenking van de stichting van dat klooster in 1397, en 'uitgangspunt voor deze tentoonstellingspublikatie is de materiële cultuur van de Amsterdamse kloosters in de Middeleeuwen', inclusief de moderne devoten en dergelijke semi-kloosterlingen, maar exclusief het begijnhof.

Onmisbaar voor de lezer die in het moderne Amsterdam al neigt tot verdwalen is de kaart op de bladzijden 10 en 11, waar alle behandelde kloosters keurig met datum van eerste vermelding, orde en kapittel genoemd worden. De kaart biedt het kader waardoor G. Vermeers beschrijving van de stedenbouwkundige en architectuurhistorische ontwikkeling van de kloosters begrijpelijk blijft. Zowel het eerste hoofdstuk over kloosters in het algemeen (van J. D. Burger) als Vermeers bijdrage hebben het inleidende karakter dat passend is voor een tentoonstellingscatalogus. Bij Vermeer denkt de lezer steeds hoopvol: 'daar is meer over te vertellen...', zoals bij zijn constatering dat Amsterdam aan het begin van de vijftiende eeuw een stad vol kloosters in aanbouw was, terwijl ook aan de parochiekerken verder gebouwd werd. Leidde dat tot een 'Amsterdamse Stijl', zoals Vermeer even aanstipt? En welke gevolgen had een dergelijke bouwactiviteit voor de stedelijke economie? Het is een prettige gedachte dat de auteur aan een dissertatie werkt over de architectuur van Noord-Nederlandse kloosters uit de Middeleeuwen, en dat we op onze vragen dus te zijner tijd antwoord zullen krijgen.

De manmoedige poging van F. van der Ploeg en W. H. van den Bos om de roerende goederen van de kloosters te beschrijven is evenzeer passend voor een tentoonstellingscatalogus die een indruk wil geven van kloosterleven op basis van Amsterdams materiaal. De auteurs leiden er echter onder dat er geen fraaie vondstcomplexen zoals uit het Kamper Agnietenklooster bewaard zijn gebleven — ze verwijzen dus keurig naar Kampen. Een leuke bron vormt de inventaris van de keuken van het Amsterdamse klooster van Maria Magdalena in Bethanien uit 1566.

Roerend als een trip of een stuk aardewerk maar desalniettemin van een geheel andere orde zijn de boeken die Michel Pan in 'Bezit, productie en gebruik van boeken' behandelt. Om te beginnen tracht hij te achterhalen welke boeken de kloosters bezaten. Hij vond 89 handschriften en twaalf drukken voor de zestien vrouwenkloosters, en 95 titels voor de drie mannenkloosters. Maar zoals altijd komen ook hier de Amsterdamse mannenkloosters er bekaaid af: Pan wijdt twee bladzijden aan de heren, tegen twaalf (boeiende) pagina's aan de dames. Op basis van de statuten voor de vrouwenkloosters van het kapittel van Sion uit de tweede helft van de vijftiende eeuw constateert hij dat er in materieel opzicht goed voor de boeken gezorgd werd, maar dat in de vrouwenkloosters 'studeren ... voornamelijk het keer op keer lezen van dezelfde religieuze teksten' betekende. Ook het afschrijven van boeken was vaak een individuele daad van geloofsbeleving, zoals voor Alijt Lambertdochter die in de loop van een jaar 'op sommige feestdagen' aan een manuscript schreef. Kwam schrijven in dit geval in de plaats van het lezen dat eveneens gepland was voor 'Heilige Dagen', momenten waarop de nonnen 'ledigher zijn dan op werkcke daghen'?

J. D. Burger sluit het tekstgedeelte van de bundel af met een intrigerende bijdrage over 'Het

'huishoudboekje' van het Dionysius- of Nieuwe Nonnenklooster te Amsterdam van 1573 tot 1578'— 150 folia inkomsten en uitgaven die tezamen een triest beeld geven van een klooster in ontbinding. Het eind van de rekening was ook het eind van het klooster, maar de alteratie van 1578 was alleen formeel het moment dat dit ophield te bestaan. Het samenleven als gemeenschap was al eerder afgeschaft, kennelijk voor een groot deel omdat de inkomsten uit grondbezit buiten de stad door de oorlog waren weggevallen. Burger leest de rekening naast het dagboek van de pater van de Nieuwe Nonnen, Wouter Jacobszoon, dat van 1572 tot 1579 loopt. Het werd door mw. Van Eeghen in 1959 uitgegeven. Burger heeft onderzoekers aan zich verplicht door van zijn bron een transcriptie te maken die in het Universiteitsmuseum ter inzage ligt.

Ruim zestig bladzijden telt de gedegen beschrijving van 41 enigszins willekeurige objecten die met Amsterdamse kloosters verband houden, soms (maar lang niet altijd) vergezeld van een afbeelding. Vaak vormen de teksten een goede begeleiding bij de artikelen die vooraf gingen. Een bibliografie en enkele bijlagen (waaronder de lijst van boeken die aan Pans bijdrage ten grondslag ligt) sluiten de bundel af. Opvallend is de sterke overheersing van vrouwenkloosters — zowel getalsmatig in de stad als nu in deze bundel. Een poging de middeleeuwse mannelijke achterstand te verklaren doen de auteurs niet. Wat de huidige situatie betreft: óver één van de mannenkloosters is een dissertatie in voorbereiding, zodat de mannelijke kloosterlingen die achterstand binnenkort enigszins inlopen.

F. J. Kossmann

M. K. A. van den Berg, *De Noordnederlandse historiebijbel. Een kritische editie met inleiding en aantekeningen van Hs. Ltk 231 uit de Leidse Universiteitsbibliotheek* (Dissertatie Leiden 1998, Middeleeuwse studies en bronnen LVI; Hilversum: Verloren, 1998, 845 blz., ISBN 90 6550 027 8).

De opvatting dat de middeleeuwse clerus categorisch tegen bijbelonderwijs in de volkstaal gekant was, is al geruime tijd geleden naar het rijk der fabelen verwezen. Hoewel de eerste eigenlijke bijbelvertalingen in het Nederlands pas aan de vooravond van de reformatie verschenen, werden zij voorafgegaan door vrijere bewerkingen van de bijbelstof. Deze waren bedoeld voor een publiek dat enerzijds belang stelde in de bijbelse geschiedenis, maar anderzijds niet over voldoende kennis van het Latijn beschikte om de Vulgaat te raadplegen. Jacob van Maerlant had de primeur met zijn *Rijmbijbel*, die in 1271 werd voltooid. Omstreeks het midden van de veertiende eeuw kreeg dit werk gezelschap van twee onafhankelijke prozateksten, de zogenaamde Bijbel van 1360 en de *Noordnederlandse historiebijbel*. Tot voor kort heeft de laatstgenoemde tekst altijd een beetje in de schaduw van de beide andere gestaan. Het vorig jaar verschenen proefschrift van Marinus van den Berg, dat naast een studie naar achtergrond en overlevering ook een kritische editie omvat, beoogt hierin verandering te brengen.

Het genre van de historiebijbel wordt door Van den Berg kernachtig getypeerd als 'godsdienstonderwijs in de vorm van geschiedenis' (18). Kenmerkend is een vrije omgang met de canonieke tekst. Weglatingen, toevoegingen, verplaatsingen en samenvoegingen van bijbelgedeelten beoogden de boodschap toegankelijker te maken voor een publiek zonder vaktheologische achtergrond. Verder ligt de klemtoon op de historische verhaallijn. In de *Noordnederlandse historiebijbel* (voortaan *NNHB*) ontbreken daarom, zoals gebruikelijk, de lyrische bijbelboeken en nagenoeg alle profeten, evenals trouwens het gehele Nieuwe Testament. Vaak was de hoofdbron van dergelijke werken dan ook niet de Vulgaat, maar de *Historia Scholastica* van Petrus